

VITRAJNING KELIB CHIQISH TARIXI

Odilova Sayyora Djavdatovna

katta o'qituvchi, Sanoat dizayni kafedrası, Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti O'zbekiston Respublikasi, Toshkent sh.

Raximova Muslimaxon Avazxon qizi

Talaba Sanoat dizayn kafedrası, Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, O'zbekiston Respublikasi Toshkent sh.

Annotasiya: *Ushbu maqola g'arbiy Yevropa o'rta asrlarining badiiy madaniyati kontekstida vitrajni o'rganish muammosiga, xususan, gotika soborlarida moddiylashtirilgan dunyoqarash g'oyalari amalga oshirishda vitrajning roliga bag'ishlangan.*

Kalit so'zlar: *vitraj, rivojlanish, shisha.*

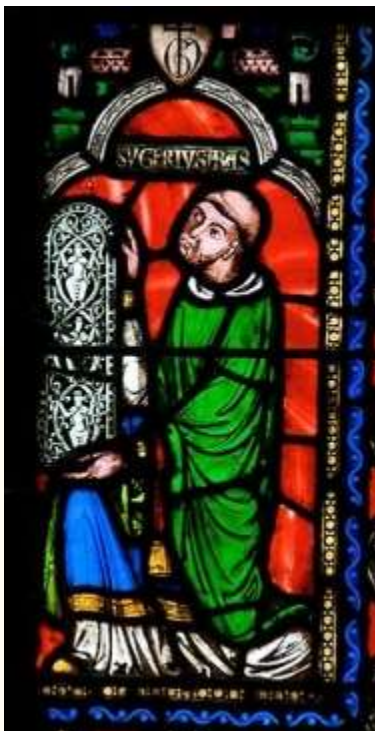
Vitraj so'zi fransuzcha vitrage - vitraj oynalash va lotincha vitrum - oyna so'zlaridan kelib chiqqan.

Shisha - bu san'atning noyob turi bo'lib, uning ko'plab turlari mavjud. Vitrajning rivojlanish tarixiga nazar tashlasak, bu san'at turida ishlatiladigan uslublar, maqsadlar va usullar o'rtasida katta farq borligini ko'ramiz. Bu go'zallikni oshirish uchun yorug'likdan foydalanuvchi san'atning ajoyib turi.

Tarixchilar vitrajlar paydo bo'lgan aniq davrni aniqlay olishmagan. O'rta asrlarda rangli shishalar bilan yaratilgan asarlar izlari qadimgi Rim, Bizans, Xitoy kabi madaniyatlarda topilgan.

Yevropada, bu san'atning birinchi ma'lum qo'llanilishi, X asrda cherkovlar qurishilishida qayd etilgan. Masih va Injil qahramonlari tasvirlangan katta oynalar Angliyadagi fransuz va nemis cherkovlari derazalarida paydo bo'la boshlagan.

XII asrdagi gotik davrida Yevropadagi soborlar katta va murakkab kompozitsiyalarini shishadan yaratdilar. Gotik uslubdagi vitrajlar rangli shisha bo'laklaridan mozaikaning shaklini o'z ichiga olgan. Ko'pgina gotik uslubdagi vitrajlarda diniy va maishiy hayot sahnalari tasvirlangan. Gotik uslubni qo'llagan birinchi cherkov Saint-Denis abbotligining Ebut Shuger cherkovidir.

1-rasm. Suger van Sankt-Denis cherkovi

Renessans davrida vitraj san'ati gullab-yashnagan. Ushbu davrdagi rasmlar nafaqat cherkovlarda, balki ko'plab uylar va muassasalarni bezash uchun Injil ramzlaridan tashqariga chiqdi. Bundan tashqari, maxsus bo'yalgan turli rangdagi shishalarni qazib olishning maxsus usulidan ham foydalanishgan.

XV asrda vitrajga bo'lgan munosabat o'zgardi. U ko'proq tarqalishni va murakkablashishni boshlagan. Rassomlar barcha oynalarni to'ldirish uchun rangsiz ranglar va katta rasmlardan foydalanishgan. Keyin odamlar rangni yaxshilashning yangi usullarini kashf etishdi. Vitrajlarda oq shisha ko'proq ishlatiladi. Rangli oynalarni o'rnatish ustalarining o'rnini rassomlar egalladi, chunki bu ishlar ko'proq rang tasvirga o'xshardi.

Boshqa san'at turlari singari, shisha rasmlari ham odamlarning o'z tarixi va madaniyatini aks ettirishning muhim vositasidir. Gotika davrida Yevropada, vitrajlar odamlarning e'tiborini osongina jalb qildi va Injilning ajoyib hikoyachilariga aylandi. Ular shunchaki rasmlardan ko'ra ko'proq edilar, ular ibodat va yolg'izlikni qo'llab-quvvatlaydigan muhitni yaratdilar.

Vitrajlar mavjud bo'lgan boshqa mamlakatlarda, rasmlarda davr va madaniy arboblarning ramzlari, shuningdek, muayyan davrga kirish tasvirlangan. Hindistonda, masalan, vitrajlarda afsonaviy hikoyalar va an'anaviy kiyimdagi ayollar tasvirlangan.

Ikkinchi jahon urushidan so'ng, ekspressionizm tarafdorlari ko'proq xilma-xillik va oyna yordamida badiiy ifodani o'rganishga chaqirishdi. Ko'zoynak - bu ko'rinishlarni ko'rsatuvchi katta oyna emas.

2-rasm. Vitrajlar.

Hozirgi vaqtda vitrajlar texnikasiga qarab bir necha xil turlarga ajratilgan: Klassik vitraj (Tiffani texnologiyasi) yumshoq metall yoki plastikdan yasalgan to'siqlar bilan o'ralgan shaffof shisha bo'laklaridan tashkil topgan.

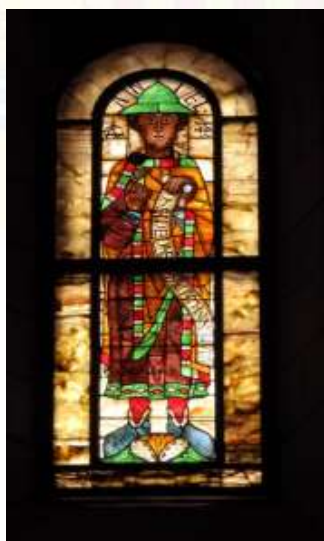
Qoplama vitraj fyuzing texnologiyasi bo'yicha ishlov berish, ba'zan elementlarni asosga yopishtirish orqali olinadi.

Rasmi vitraj shisha yuziga shaffof ranglar bilan rasm qo'yiladi.

Plon vitraj shisha yuzasida qo'rg'oshinni lenta va turli rangli o'zi yopishtiruvchi plyonka yopishtirilgan (ingliz texnologiyasi).

Kombinatli vitraj vitrajni yaratishning turli texnologiyalarini birlashtirish orqali hosil bo'ladi.

Vitraj (frans. vitrage, lot. vitrum — shisha) — rangli oyna (shisha) parchalaridan terib yoki yorug'lik o'tkazadigan boshqa materiallardan foydalanib, deraza, eshiklarga har xil ranglarda naqsh, tasvir ishlash san'ati; shuningdek deraza, to'siqlar o'rnidagi (to'liq yoki qisman ishlangan) shisha namoyon. Deraza o'rnidagi rangli V. nurlar jilvasini hosil qiladi, intererning ifoda ta'sirini orttiradi. Dastlabki sodda V. namunalari Qad. Misr (mil. av. 2 minginchi yil) va Rim (mil. 1-asr)da topilgan. Roman uslubida qurilgan ibodatxonalarda (Fransiyadagi Shartr sobori, Germaniyadagi Augsburg sobori, 12-asr boshlari), gotika soborlarida V. keng qo'llanilgan, bo'yalgan shishalardan o'tayotgan nur bino ichini jozibador ko'rsatgan.

3-rasm. Germaniyadagi Augsburg sobori

Keyinchalik rangsiz yoki rangli shishalarga silikat bo'yoqlarda rangtasvir asarlari ishlash texnikasi qo'llanilgan. 20-asrga kelib V. ishlash mahorati oshdi, V. uchun shishalar maxsus usulda ishlana boshlandi. Keyingi yillarda shisha yoki plastmassa, sement va temir-beton bilan mustahkamlanadigan usuli keng tarqalib, V.ning imkoniyat doirasi kengaydi. O'zbekistonda V. 20-asr 60-y.laridan rivojlandi, qator mahobatli asarlar yaratildi. "Zarafshon" restorani, "O'zbekistan" mehmonxonasi, Temuriylar davlati tarixi muzeyi V.lari shular jumlasidan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O.S.Kambarova. Badiiy materialshunoslik. –T.:«Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi», 2020, 200 bet.
1. 2.Odilova S. D. ZARGARLIK LOYIHASIDA BIONIK SHAKILLARDAN FOYDALANISH //Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 104-106. <https://academics.uz/index.php/zfty/article/view/3247>
2. Одилова С. Д. История создания предметов мебели у народов среднеазиатского региона //Проблемы науки. – 2020. – №. 6 (54). <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-sozdaniya-predmetov-mebeli-u-narodov-sredneaziatskogo-regiona/viewer>
3. Kamiljanovna a. s. et al. frantsiya san'ati. barbizon maktabi. teodor russo, jan fransua mille //spain" problems and prospects for the implementation of interdisciplinary research". – 2024. – т. 17. – №. 1.
4. Одилова Сайёра Джавдатовна Эстетические составляющие творчества ювелирных мастеров // Наука, образование и культура. 2019. №6 (40). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/esteticheskie-sostavlyayuschie-tvorchestva-yuvelirnyh-masterov>.
5. 6.Абдусалямова ш. к. и др. архитектура периода великой французской революции. архитектура периода наполеона // "usa" international scientific and practical conference topical issues of science. – 2023. – т. 8. – №. 1.
6. <https://www.intereuroconf.com/index.php/ispc/article/view/3636>
7. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Vitraj>.
8. <https://dzed-list.livejournal.com/362736.html>.